

Gemeente Molenlanden

Uitvoeringsprogramma Duurzaamheid – Klimaat

2023 - 2026

Inhoud

1. Inleiding	3	7.1 Gedragsaanpassing	23
Leeswijzer	4	7.2 Financiën	24
2. Energietransitie – samenhang RES en TVW	5	7.3 Monitoring.....	25
2.1 Overlappende Doelen en Activiteiten RES en Warmte:.....	5	7.3 Benodigde extra middelen	26
2.2 Benodigde extra middelen	8	8. Integraal financieel overzicht.....	28
3. Energietransitie: Regionale Energiestrategie (RES)	9	9. Bijlagen	29
3.1 Ambitie	9		
3.2 Voortgang	9		
3.3 Benodigde extra middelen	11		
4. Energietransitie: (Lokale) Warmtetransitie	13		
4.1 Ambitie	13		
4.2 Voortgang	13		
4.3 Benodigde extra middelen	17		
5. Klimaatadaptatie en bodemdaling	18		
5.1 Ambitie	18		
5.2 Voortgang	18		
5.3 Benodigde extra middelen	20		
Circulaire Economie	21		
6.1 Ambitie	21		
6.2 Voortgang	21		
6.3 Benodigde extra middelen	22		
7. Thema-overstijgend: Gedragsaanpassing, Financiën en Monitoring	23		

Verkenning klimaatbeleid gemeente Molenlanden - CO2 effecten van het uitvoeringsprogramma Duurzaamheid en Klimaat

Monitoringsrapportage Uitvoeringsprogramma Duurzaamheid en Klimaat

1. Inleiding

De toekomstvisie van gemeente Molenlanden is om in 2050 als gemeente (nagenoeg) CO2-neutraal, aardgasvrij en klimaatbestendig te zijn. Om daartoe te komen kent elk transitiethema haar eigen ambities. De Raad van Molenlanden heeft in 2021 op verschillende duurzaamheidsdossiers visies en strategieën vastgesteld. Daarin zijn de volgende (lange termijn) doelstellingen geformuleerd:

Thema	Ambities		
	2025	2030	2050
Energietransitie: Warmtetransitie	Verkenning gedaan voor korte termijn projecten (uitvoeringstermijn 4-8 jaar) + opstart van uitvoeringsfase (tot 2030).	20% van de gebouwde omgeving verduurzaamd / van het aardgas af.	
Energietransitie: RES	Om de RES-ambitie voor 2030 te halen, dienen uiterlijk 1/1 2025 de benodigde omgevingsvergunningen voor grootschalige opwek van duurzame energie te zijn verleend.	<ul style="list-style-type: none"> • RES-regio Alblasserwaard 49% CO2 reductie. • 50% van de geschikte bedrijfsdaken te benutten voor de opwek van zonne-energie. • 562 TJ duurzame elektriciteit opwekken door middel van energie uit wind. 	100% klimaat neutraal
Veenweide strategie	Uitvoering gebiedsplan Alblasserwaard: Veenoxidatie tegengaan door hogere waterstand op 500 ha veenweiden.	1Mton CO2eq reductie ten opzichte van 1990	
Klimaatadaptatie en bodemdaling	<ol style="list-style-type: none"> 1. De gemeentelijke organisatie handelt klimaat adaptief. 2. Inwoners en bedrijven bewuster maken van de risico's door extremer weer. 3. Actieve inwoners, bedrijven en organisaties hebben toegang tot kennis en financiële bijdrage om klimaat adaptief te kunnen handelen. 	Zie 2025	100% klimaatbestendig
Circulaire Economie	100 kg restafval per inwoner per jaar.	Nog niet gedefinieerd	100 % circulair

Vanaf dit jaar werken we met een meerjarig Uitvoeringsprogramma Duurzaamheid en Klimaat. In dit Uitvoeringsprogramma zijn de gewenste doelstellingen en wat we daarvoor gaan doen bij elkaar gebracht voor vijf transitiethema's:

- Energietransitie: Regionale Energiestrategie (RES);
- Energietransitie: (Lokale) Warmtetransitie;
- Klimaatadaptatie en Bodemdaling;
- Circulaire Economie;
- Veenweidestrategie.

Het uitvoeringsprogramma laat dus zien waar we als gemeente, samen met onze inwoners, mee bezig zijn/gaan op duurzaamheid en klimaat. Ook brengt het Uitvoeringsprogramma de middelen in beeld die nodig zijn om de activiteiten uit te voeren, maar nog niet gedekt zijn vanuit Rijks- of andere budgetten. Verder willen we via het uitvoeringsprogramma zicht krijgen en houden op de voortgang van de activiteiten en de effecten. Elk jaar actualiseren we het uitvoeringsprogramma. Voor u ligt de actualisatie Uitvoeringsprogramma voor de jaren 2023 tot en met 2026.

We hebben ervoor gekozen om de Veenweidestrategie niet op te nemen in deze actualisatie van het Uitvoeringsprogramma. Dit omdat de Veenweidestrategie is opgeleverd en het vervolg daarop onderdeel uitmaakt van het Uitvoeringsplan Landelijk Gebied dat een eigen rapportage kent. De monitoring op de reductiedoelstellingen voor landbouw waar de aanpak van de veenweidestrategie en (later) het Uitvoeringsplan een bijdrage (kunnen) leveren, blijft wel opgenomen in het Uitvoeringsprogramma.

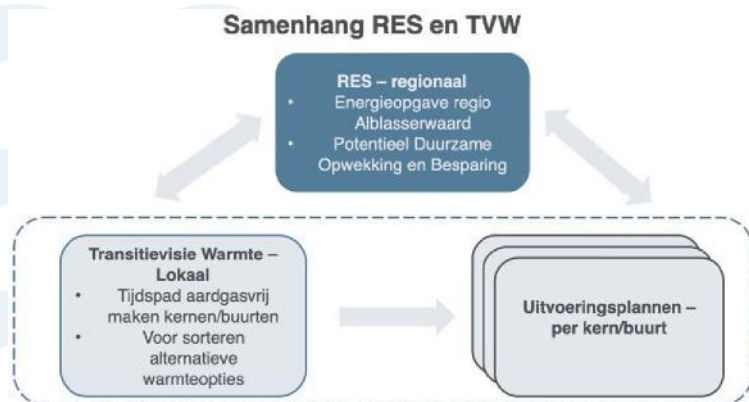
Leeswijzer

We hebben de doelstellingen voor de verschillende transitiethema's ongewijzigd gelaten. Per doelstelling blikken we eerst terug op de voortgang van de activiteiten in 2022 (telkens onder het kopje "terugblik"). Vervolgens geven we voor deze doelstelling een kort overzicht van actuele ontwikkelingen en voornemens voor de komende vier jaar ("voorblik van 2023 en verder"). Daaraan gekoppeld sommen we de belangrijkste activiteiten op die we de komende vier jaar oppakken inclusief de daarvoor benodigde capaciteit en middelen. Belangrijk om te beseffen is dat dit de extra benodigde middelen zijn, bovenop de vaste formatie van de gemeentelijke organisatie van Molenlanden en reeds beschikbare budgetten. In hoofdstuk 8 geven we over het overkoepelende thema van gedragsbeïnvloeding een terug en vooruitblik voor de komende vier jaar. Hoofdstuk 9 geeft inzicht op de voortgang aan de hand van in het uitvoeringsprogramma opgenomen indicatoren. Als laatste presenteren we een integraal financieel overzicht in hoofdstuk 9.

Tot slot. Veel inwoners en bedrijven zijn aan de slag (geweest) om duurzaam te wonen, te werken en hun bedrijfsvoering te verduurzamen. Dit is herkenbaar aan de vele initiatieven die er lopen en samenwerkingen die zijn opgezet zoals Energie coöperatie Molenlanden, Stichting Duurzaam Molenlanden en woningcoöperaties die zich actief inzetten voor verduurzaming van vastgoed. De verduurzaming binnen de gemeente Molenlanden is dus al in volle gang. De doelstellingen van het Klimaatakkoord zijn echter ambitieus. Het is daarom van belang dat de gemeente met activiteiten uit het Uitvoeringsprogramma, daar waar nodig, regie voert en ondersteuning kan bieden aan activiteiten van inwoners en bedrijven. Onderdeel van het uitvoeringsprogramma is om actieve samenwerking tussen de gemeente en haar inwoners te behouden of tot stand te brengen en elkaars kracht te benutten in het werken aan een duurzaam Molenlanden.

2. Energietransitie – samenhang RES en TVW

De energietransitie gaat over de overstap van energie uit fossiele brandstoffen naar volledig duurzame energie uit wind, zon en water. In Molenlanden werken we vanuit twee sporen aan de energietransitie. Vanuit spoor 1 wordt de uitvoering van de Regionale Energiestrategie samen met de gemeente Gorinchem vormgegeven en vanuit spoor 2 de lokale warmtetransitie van Molenlanden. De samenhang tussen deze twee sporen is hieronder schematisch weer gegeven

2.1 Voortgang

De RES en Warmtetransitie hebben twee overlappende doelen en samenhangende activiteiten, namelijk:

Doel 1: Energiebesparing Inwoners: het doel is om inwoners en organisaties te stimuleren tot energiebesparing en het nemen van energiebesparende maatregelen zoals het isoleren van gebouwen en woningen zodat de vraag naar elektriciteit en aardgas vermindert.

Terugblik 2022

Uitvoeren 'Regeling Reductie Energiegebruik Woningen (RREW)

In 2022 hebben we, in samenwerking met het Nieuwe Wonen en het Regionaal Energieloket de regeling Reductie Energiegebruik Woningen uitgevoerd:

- Het aantal beoogde aanmeldingen voor de RREW voor koopwoningen (1.280) is na het 3e kwartaal al ruimschoots gehaald: we hebben 1.859 woningeigenaren bereikt, waarvan 1.289 eigenaren met de bon van € 45 energiebesparende maatregelen hebben aangebracht. Bij huurwoningen hebben 1.250 huurders gebruik gemaakt van de regeling. Voornamelijk door het afnemen van een bon (€ 45) en advisering door energiecoaches. Er blijkt overigens weinig vraag naar de klussendienst. Het streven is in 2022 uiteindelijk 1400 huurders te bereiken.
- We hebben een speciale route en informatiebijeenkomst georganiseerd voor eigenaren van boerderijen en monumenten. Hiervoor was veel interesse van eigenaren.

- Aanpak isolatie: Gratis gevelscans en hieraan gerelateerde webinar gehouden door Het Nieuwe Wonen waren ook in 2022 weer een groot succes. Daarnaast was er een hoge deelname aan de collectieve inkoopactie isolatie (394), gericht op woningen met bouwjaar 1920–1990, echter lage conversie naar opdrachten (momenteel 20). Evaluatie van de actie, uitgevoerd door het Regionaal Energieloket, moet inzicht geven in de redenen van deze lage conversie.

Het Regionaal Energieloket heeft uitgerekend hoeveel CO2 besparing de RREW tot 1 september heeft opgeleverd in Molenlanden: dit is in totaal 569 ton (vloer/bodem/spouwmuur isoleren en de bonnen).

Uitvoeren ‘Regeling Energiearmoede’

Om huishoudens die te maken hebben met energiearmoede en die het hardst getroffen worden door de stijgende energieprijzen te ondersteunen, heeft het Rijk in 2022 een aantal maatregelen getroffen. Een van de maatregelen is de ‘Regeling Energiearmoede’. Het gaat hierbij niet om uitkeren van een energietoeslag, maar om meer structurele ondersteuning aan huishoudens tot 120% van sociaal minimum om energie te besparen en daarmee de lasten te verminderen. Het is aan de gemeenten zelf om te bepalen hoe zij de regeling uitvoeren. We hebben in 2022 in Molenlanden gekozen voor een aanpak bestaande uit 3 onderdelen: het bezoeken van inwoners voor energiebesparingsadvies op maat, een budget van € 450 voor energiebesparende maatregelen en voor korting op aanschaf van duurzaam witgoed (quick wins) en, zo nodig, het inschakelen van een klussendienst om de maatregelen te realiseren. We starten in oktober-november 2022. De aanpak loopt door tot en met 2024.

Aanvullend heeft Molenlanden in 2022 voor de huishoudens tussen 120 en 150% van het sociaal minimum ook een dergelijke regeling opgezet. Dit om te voorkomen dat deze groep tussen wal en schip valt. Met deze

regeling kunnen deze huishoudens eveneens een energiebesparingsadvies op maat aanvragen als ook (via het Molenlands Ondersteuningsfonds) aanspraak maken op een budget van 450 euro voor het nemen van energiebesparende maatregelen. Deze regeling gaat aan het eind van het jaar in.

Energiebesparingsabonnement

In 2022 is de invoering van een voor Molenlanden nieuw instrument, het energiebesparingsabonnement, voorbereid. Met dit abonnement willen we het nemen van grotere energiebesparende maatregelen (zoals isolatie) aan het huis vanaf minimaal € 5000. stimuleren door een aantrekkelijke lening aan te bieden. Het traject start met een goed uitvoeringsgericht advies waarbij er een adviesrapport wordt gemaakt en desgewenst ook een advies inzake financiering, subsidies en offertes.

Verduurzamingslening en subsidies voor groendaken

- Verduurzamingslening: Voor het lopende jaar 2022 zijn in totaal 33 leningen door SVn verstrekt.
- Subsidie Groene Daken: Voor het lopende jaar 2022 zijn in totaal 38 aanvragen voor subsidie ingediend, waarvan wij er 25 hebben verstrekt.

Week van de duurzaamheid en Duurzaamheidsprijs Molenlanden

In 2022 hebben we voor de 2e keer de Duurzaamheidsprijs en week van de Duurzaamheid georganiseerd. Met de prijs en met de Week van de Duurzaamheid stimuleren we dat we inspirerende voorbeelden en ideeën, die Molenlanden nog duurzamer maken, delen en elkaar inspireren om ook in actie te komen. In totaal hadden we 18 aanmeldingen (verdeeld over drie categorieën) voor de duurzaamheidsprijs. Aan de week van de Duurzaamheid deden 7 kernen mee met meer dan 30 initiatieven. Veel belangstelling was er ook voor de

regentonactie vanuit het dorp Giessenburg, die de gemeente financieel ondersteund heeft.

Vooruitblik 2023 en verder

Door de hoge energieprijzen zijn steeds meer mensen extra bewust geworden van het belang om energie te besparen. Veel ondersteunende regelingen, zoals de RREW, zijn gericht op kleine energiebesparende maatregelen en quick wins. Om tot een meer structurele verlaging van het energieverbruik te komen, zijn grotere (isolatie) maatregelen en een meer grootschalige aanpak nodig. Met de Regeling Energiearmoede en het opzetten van een Energiebesparingsabonnement zetten we in 2023 (en verder) in op een structurele afname van het verbruik.

Om mensen te helpen bij het isoleren van hun woning komt het Rijk in 2023 met het Nationaal Isolatieprogramma. Hiervoor wordt extra geld ter beschikking gesteld tot en met 2030. Gemeenten kunnen hiervoor een meerjarenplan indienen. Het plan dient aan te sluiten bij de transitievisie warmte en gericht te zijn op het verbeteren van woningen met de slechtste labels. Het gaat hier om een lokale collectieve aanpak. De middelen kunnen, bovenop de 30% subsidie uit de ISDE, besteed worden aan isolatiemaatregelen, gemeentelijke proceskosten daarin en de ontzorging (o.a. ook via bewonersinitiatieven).

Het meerjarenplan zal integraal van opzet moeten zijn, waarin lopende en nieuwe regelingen kunnen worden opgenomen. Denk hierbij aan:

- Meerjarige aanpak in het kader van de warmtetransitie
- Meer lange termijn aanpak Energiearmoede
- Energiebesparingsabonnement
- Relevante regelingen in het kader van besparingen, zoals het Nationaal Warmtefonds

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

1. Uitvoering 'Regeling Energiearmoede' tot 31 december 2024
2. Uitvoering aanvullende regeling voor huishoudens tussen 120 en 150% van sociaal minimum.
3. Invoeren en uitvoeren van Energiebesparingsabonnement in 2023
4. Indienen Aanvraag Meerjarenplan (NIP) in 1e kw 2023
5. Uitvoering van Nationaal Isolatieprogramma (vanaf 2023)
6. Verstrekken verduurzamingslening en subsidies voor groendaken
7. Duurzaamheidsweek (om het jaar) en Duurzaamheidsprijs

Doel 2: Energiebesparing bedrijven: het doel is het reguleren en stimuleren van energiebesparing bij bedrijven (en bedrijventerreinen).

Terugblik 2022

In 2022 hebben gesprekken plaatsgevonden met bedrijven en ondernemersverenigingen in de gemeente en met adviesbureaus die actief zijn op het gebied van energiebesparing en -opwekking bij bedrijven. Hiermee is in beeld gebracht waar ondernemers in Molenlanden tegenaan lopen bij het voorbereiden en uitvoeren van maatregelen op het gebied van energiebesparing en -opwekking.

Deze informatie is gebruikt voor het opstellen van het raadsvoorstel 'Advisering bedrijven bij energiebesparing en energieopwekking' waarin is voorgesteld om middelen vrij te maken voor het adviseren van bedrijven in de gemeente op het gebied van energiebesparing en -opwekking, zowel individueel als in bedrijventerrein verband.

In samenwerking met de Omgevingsdienst Zuid-Holland-Zuid zijn bedrijfsbezoeken georganiseerd, energiescans aangeboden en (netwerk)bijeenkomsten gehouden. Bedrijven die vooroplopen kunnen daar hun verhaal en kennis delen met andere bedrijven. Op 3 en 10 maart

2022 heeft de regionale Duurzame Bedrijven Route (DBR) plaatsgevonden. In juni 2022 is een duurzame bedrijvenroute op bedrijventerrein Gelkenes georganiseerd, waarbij drie koplopers hun deuren openen om andere ondernemers te inspireren met hun duurzame verhaal.

Vooruitblik 2023 en verder

OZHZ zal ook in 2023 uitvoering geven aan de E-agenda. De uitvoering krijgt een meer flexibele opzet met meer ruimte voor actualiteiten en wensen van bedrijven en overheden, meer grip op impact en monitoring van effecten op energieverbruik en CO2-reductie en een verdere integratie met andere duurzaamheidsthema's als klimaatadaptatie, circulariteit en biodiversiteit.

In 2023 start het adviestraject voor bedrijven in de gemeente gericht op energiebesparing en –opwekking. Hiermee kunnen bedrijven hun energielasten verminderen en wordt een bijdrage geleverd aan het behalen van de doelstellingen uit de transitievisie Warmte en de RES ten aanzien van het terugdringen van het aardgasverbruik en het opwekken van hernieuwbare elektriciteit. Het adviestraject bevat twee sporen: het gemeente breed aanbieden van energieadviezen aan individuele bedrijven en het aanbieden van energieadviezen aan de ondernemers op een bedrijventerrein.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

Uitvoering E-agenda door OZHZ:

1. Bedrijfsbezoeken (energiecontroles, koploper gesprekken, energiescans)
2. Branche-aanpakken (regionaal Zuid-Holland Zuid met maatwerk regio Alblasserwaard)
3. Bedrijventerreinenaanpak (lokaal)

4. Duurzame Bedrijvenroute (regionaal Zuid-Holland Zuid)
5. Het gemeente breed aanbieden van energieadviezen aan individuele bedrijven en het uitvoeren van een adviestraject op een bedrijventerrein gericht op energiebesparing, energieopwekking en indien mogelijk op samenwerking tussen bedrijven op het gebied van uitwisseling en opslag van energie.

2.2 Benodigde extra middelen

Met de huidige middelen en capaciteit verstrekken we de verduurzamingslening en subsidies voor groendaken. Verder benutten we de ontvangen gelden voor het uitvoeren van de regeling Energiearmoede en mogelijk vanaf 2023 de gelden voor Nationaal Isolatieprogramma. Voor de continuering en het oppakken van de andere activiteiten zijn de volgende extra middelen nodig:

Personele kosten	2023	2024	2025	2026
Inwoners	€ 464.800	€ 428.400	€ 428.400	€ 428.400
Bedrijven	€	€	€	€
Werkbudget	€ 199.941	€ 147.441	€ 147.441	€ 147.441
Subtotaal per jaar	€ 664.741	€ 575.841	€ 575.841	€ 575.841
Totaal	€ 2.392.264			

* In de tabel zijn enkel de kosten in beeld gebracht/ De Rijksmiddelen en de dekking vanuit de Reserve Duurzaamheid zijn in het totaaloverzicht verder in dit document inzichtelijk gemaakt en geven voor zowel de RES, Warmtetransitie en Energiebesparing en kunnen niet rechtstreeks toegerekend worden aan de activiteiten uit deze hoofdstukken.

3. Energietransitie: Regionale Energiestrategie (RES)

3.1 Ambitie

Wereldwijd staan we voor de grote uitdaging om het gebruik van fossiele brandstoffen te vervangen door hernieuwbare brandstoffen om klimaatverandering tegen te gaan. In Nederland zijn de doelstellingen en het tempo hiervoor vastgelegd in het nationale Klimaatakkoord. Het doel van dit akkoord is om de CO₂-uitstoot in 2030 met 49% te verminderen ten opzichte van 1990 en om in 2050 de CO₂-uitstoot tot nagenoeg nul terug te brengen. Met een Regionale Energiestrategie (RES 1.0) geven 30 regio's in Nederland aan hoe ze gaan bijdragen aan deze doelstelling.

De gemeenten Molenlanden en Gorinchem, provincie Zuid-Holland en het waterschap Rivierenland en vele andere partners vormen samen de RES-regio Alblasserwaard. In de RES 1.0 zijn de gemaakte keuzes beschreven over hoe en waar we in de Alblasserwaard duurzame energie willen opwekken, een eerste aanzet tot de Regionale Structuur Warmte, de mogelijkheden voor energiebesparing en de kansen voor innovatie. De regio Alblasserwaard streeft ernaar om in 2030 20% energie te hebben bespaard en 35% van het totale energiegebruik (warmte, elektriciteit en brandstoffen) te gebruiken uit hernieuwbare bronnen die zo veel mogelijk lokaal zijn. Het regionale bod is 0,32 TWh, waarvan 126 TJ bestaande wind, 436 TJ nieuwe wind en 588 TJ zon is.

3.2 Voortgang

Doel 1, Zon: In de RES 1.0 Alblasserwaard gaan we voor het opwekvermogen met zonne-energie van 588 TJ (0,162 TWh) in 2030. Dit bod willen we realiseren in overeenstemming met de uitgangspunten van de zonneladder door (volgordelijk) in te zetten op: daken en gevels, bebouwd gebied en landelijk gebied. Het is onze ambitie om in 2030 50% van de geschikte bedrijfsdaken te benutten voor de opwek van zonne-energie.

Terugblik 2022

In 2022 is een Plan van aanpak zon op dak gericht op verschillende doelgroepen uitgewerkt. Daarvoor hebben we in beeld gebracht waar kansen en belemmeringen in verband met zon op dak bij de doelgroepen liggen. In deelprojecten zijn voor vier doelgroepen (bedrijven, maatschappelijk vastgoed, woningcorporaties en particuliere eigenaren) en voor lokale energiecoöperaties activiteiten uitgewerkt.

Doelgroepengerichte informatievoorziening over relevante aspecten voor zon-PV is de basis voor stimulerende activiteiten, zoals het faciliteren van adviestrajecten voor bedrijven of collectieve inkoopacties voor particulieren. We zijn in 2022 in gesprek gegaan met woningcorporaties over de mogelijkheden van zon op dak voor huurwoningen. We hebben de informatievoorziening op de gemeentelijke webpagina's voor zon op dak opnieuw ingericht. Met Zonnedakje monitoren we het opgesteld vermogen zonne-energie in de RES-regio. In 2022 hebben we ook nieuw beleid opgesteld voor zonnepanelen bij monumenten en beschermde stads- en dorpsgezichten.

Vooruitblik 2023 en verder

Met het uitvoeren van het Plan van aanpak zon op dak verwachten we de groei in het opgesteld vermogen zonne-energie te versnellen en daarmee het RES-bod voor zonne-energie te realiseren. We gebruiken waar,

mogelijk en zinvol, koppelkansen. Zo worden activiteiten voor bedrijven voor zon op dak gecombineerd met de aanpak voor energiebesparing voor bedrijven door bij energiescans opwek van zonne-energie mee te nemen. Ook wordt zon op dak meegenomen in activiteiten die we samen met OZHZ in het kader van de E-agenda uitvoeren. In de RES-regio zoeken gemeente Molenlanden en gemeente Gorinchem afstemming over bijvoorbeeld collectieve inkoopacties.

Activiteiten bij 2023, 2024, 2025 en 2026

1. Uitvoeren van een Plan van aanpak zon op dak, (in samenwerking met ondernemersverenigingen en energiecoöperaties);
2. Specifieker maken van prestatieafspraken met woningcorporaties i.v.m. zon op dak vanaf 2023;
3. Realiseren van (meer) zonnepanelen op gemeentelijk vastgoed en scholen;
4. Verkennen mogelijkheden voor zonnepanelen langs infrastructuur en in restructuuren
5. Monitoren van opgesteld vermogen zonne-energie

Doel 2, Wind: Tot 2030 willen de gemeenten Gorinchem en Molenlanden 562 TJ duurzame elektriciteit opwekken door middel van energie uit wind (zowel uit bestaande en vergunde als uit nieuwe windenergie).

Terugblik 2022

De eerste fase van de verkenning naar de haalbaarheid van nieuwe windturbines in zoekgebied Avelingen is na een intensief onderzoeks- en participatieproces afgerond. Op 4 oktober 2022 heeft het college van Gorinchem voorlopig besloten om de verkenning voor windenergie in zoekgebied Avelingen niet voort te zetten. De raad van Gorinchem neemt hierover een definitief besluit, dat het college

vervolgens zal inbrengen in de stuurgroep Avelingen. Daarnaast zijn we in 2022 gestart met het proces voor nieuw ruimtelijk beleid voor kleine windturbines. Dit beleid leggen we in 1e kwartaal 2023 voor vaststelling voor aan de raad.

Vooruitblik 2023 en verder

De definitieve besluitvorming over een volgende fase in de uitwerking van zoekgebied Avelingen is bepalend voor de acties voor wind in de komende jaren. Daarna kunnen we de acties die we in de komende jaren voor wind zullen uitvoeren concreter aangeven.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

Nog niet aan te geven, zie vorige paragraaf.

Doel 3, Innovatie: Het stimuleren om samen met bewoners, jong en oud, bedrijven en maatschappelijke organisaties nieuwe kennis te ontdekken en ontwikkelen en deze omzetten naar concrete projecten en programma's in de regio.

Terugblik 2022

Een onderzoek naar de mogelijkheden van tijdelijke energieopslag in onze RES-regio loopt. De uitkomst van het onderzoek is een advies aan de gemeente over te nemen maatregelen. Het advies zal in 1e kwartaal van 2023 beschikbaar zijn.

Vooruitblik 2023 en verder

De resultaten van het onderzoek naar de mogelijkheden van energieopslag zullen begin 2023 bekend zijn. Op basis daarvan kunnen we de vervolgstappen bepalen en projecten starten.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

1. Organiseren van een innovatienetwerk voor de energietransitie in 2024
2. Verkennen van de haalbaarheid van een waterstoftankstation in de RES-regio.
3. Samenwerken met het i_lab (voorheen Innovatie en Afstudeercentrum) en Agri en Food campus
4. Pilotproject Smart Farmer Grid: dit project is bedoeld om innovatieve oplossingen te vinden voor mogelijke knelpunten met netcapaciteit in het landelijk gebied.

Doel 4, Warmte: Het regionaal en bovenregionaal afstemmen van warmtevraag en -aanbod, inclusief warmtebronnen, waardoor we voorkomen dat warmtebronnen dubbel worden ingezet of dat kansrijke bronnen niet worden aangewend.

Terugblik 2022

In 2022 heeft de focus gelegen op de lokale warmtetransitie. Er waren geen ontwikkelingen die aanleiding gaven tot het regionaal en bovenregionaal afstemmen van warmtevraag en – aanbod en tot een actualisering van de Regionale Structuur Warmte, zoals die in de RES 1.0 is opgenomen.

Vooruitblik 2023 en verder

De behoefte aan de inzet van duurzame warmtebronnen als alternatief voor aardgas neemt toe. Daarom willen we op regionaal niveau het onderzoek hiernaar actualiseren en uitbreiden met een verkenning naar de inzet van groen gas uit mestvergisting. De actualisering van de Regionale Structuur Warmte wordt meegenomen in de herijking van de RES.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

1. Opstellen Regionale structuur Warmte (RSW) 2.0 als onderdeel van de RES.
2. Actualisatie onderzoek verkenning regionale warmtebronnen, inclusief verkenning naar groen gas uit mestvergisting.

Doel 5, Herijking RES (actualisatie)

Terugblik 2022

Herijking van de RES is voor 2023 gepland.

Vooruitblik 2023 en verder

Samen met inwoners en maatschappelijke organisaties, gemeente Gorinchem, provincie en waterschap herijken we onze ambities en visie op de energievoorziening. We nemen daarin de actuele geopolitieke context, de nieuwe CO2-ambities van het Rijk, de kansen om innovatieve ontwikkelingen toe te passen als aanvulling of mogelijk alternatief voor zon- en windenergie en de ruimte die de energie-infrastructuur ons hiervoor kan bieden mee.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

1. Herijking RES
2. Opstellen uitvoeringsprogramma RES

3.3 Benodigde extra middelen

Binnen de huidige middelen en capaciteit pakken we het opstellen van de RES 2.0 met 2-jaarlijkse actualisatie op. De huidige bezetting kan daarmee de RES 2.0 uitwerken, maar er is additionele capaciteit nodig om deze ten

uitvoer te brengen. De additionele activiteiten en de daarmee samenhangende kosten voor de komende 3 jaar zijn:

Personele kosten *)	2023	2024	2025	2026
RES 2.0 en coördinatie	€ 138.000	€ 138.000	€ 138.000	€ 138.000
Zon	€ 72.800	€ 72.800	€ 72.800	€ 72.800
Wind	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0
Innovatie	€ 27.300	€ 27.300	€ 27.300	€ 27.300
Communicatie	€ 161.000	€ 161.000	€ 161.000	€ 161.000
Werkbudget	€ 305.000	€ 205.000	€ 205.000	€ 205.000
Totaal per jaar	€ 704.100	€ 604.100	€ 604.100	€ 604.100
Totaal	€ 2.516.400			

* Voor de RES geldt dat de gemeenten Gorinchem en Molenlanden werken volgens een kostenverdeelsleutel van 50%-50%. De kosten in bovenstaande tabel is het aandeel dat Molenlanden voor haar rekening neemt.

Voor de coördinatie van de uitvoering van de RES en het proces voor de herijking (RES 2.0) wordt een RES-coördinator en RES-projectsecretaris ingehuurd.

* In de tabel zijn enkel de kosten in beeld gebracht. De Rijksmiddelen en de dekking vanuit de Reserve Duurzaamheidsprojecten zijn in het totaaloverzicht aan het eind van dit document inzichtelijk gemaakt en gelden voor zowel de RES, Warmtetransitie en Energiebesparing en kunnen niet rechtstreeks toegerekend worden aan de activiteiten uit deze hoofdstukken.

4. Energietransitie: (Lokale) Warmtetransitie

4.1 Ambitie

In het Klimaatakkoord is afgesproken dat de opwarming van de aarde beperkt wordt tot maximaal 2 graden, met 1,5 graad als streefwaarde. Om dat te bereiken moeten de deelnemende landen in 2050 de CO₂-uitstoot met 95% verminderen. Dat betekent dat we uiterlijk in 2050 afscheid nemen van fossiele brandstoffen, dus ook van aardgas. De Transitievisie Warmte stippelt lokaal de route uit naar een aardgasvrije gemeente in 2050.

In 2030 geeft het Klimaatakkoord als tussenstap aan dat 49% CO₂ reductie ten opzichte van 1990 moet worden behaald. Voor de warmtetransitie is dit vertaald naar dat er landelijk 1.5 miljoen bestaande woningen verduurzaamd moeten zijn in 2030 (grootweg 1/5 van het totaal aantal woningen). Voor Molenlanden betekent dit dat 3.500 woningen in 2030 aardgasvrij zijn gemaakt of vergaand zijn verduurzaamd (aardgasvrij ready).

Gemeenten hebben een regierol in de warmtetransitie, ze creëren draagvlak en registreren de buurt-/kernaanpakken. Dit gebeurt in de verkenningsfase bij het opstellen van de uitvoeringsplannen. Per buurt/kern wordt nader verkend wat het meest kansrijke duurzame warmte alternatief is en wanneer de transitie naar deze aardgasvrije warmteoplossing ingaat.

In de Uitvoeringsagenda Transitievisie Warmte Molenlanden 1.0 zijn er vier termijnen aangebracht om meer duidelijkheid te geven over hoeveel procent van de woningen in deze buurten/kernen en bedrijventerreinen wanneer aan de beurt zijn:

Korte termijn:	2021-2035	17%
Middellange termijn:	2025-2040	47%
Lange termijn:	2035-2050	16%
Natuurlijk tempo:	2022-2050	20%

In Molenlanden zetten we in op een verduurzamingstransitie van 17% met de korte termijn projecten. Zo mogelijk behalen we de 2 à 3% in de komende 8 jaar met de woningen die op natuurlijk tempo overgaan. Daarmee voldoen we dan aan de Rijksopgave van 20%.

4.2 Voortgang

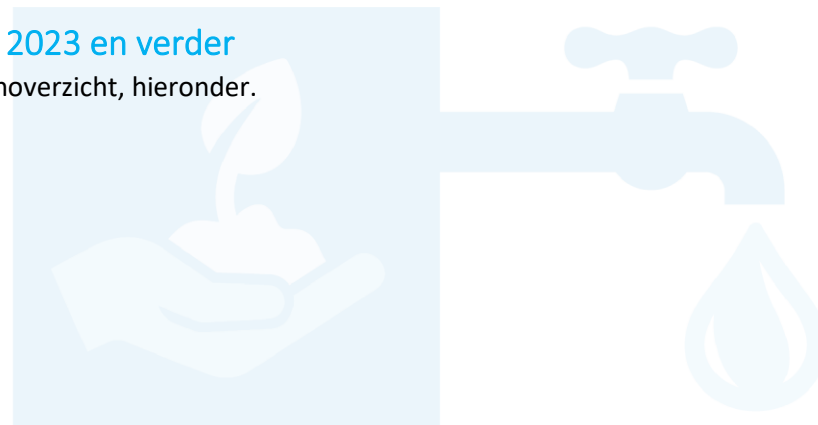
Doel 1: Periodiek monitoren en herijken Transitievisie Warmte: elke 5 jaar de Transitievisie Warmte actualiseren (verder: TVW), zodat de TVW flexibel blijft voor (mee koppel) kansen en de inwoner houvast geeft op welke wijze zijn of haar wijk mogelijk aardgasvrij kan worden. Daarnaast monitoren van de voortgang van het aardgasvrij maken van de woningen en bedrijfsgebouwen, waardoor we inzicht houden of het tempo voor het aardgasvrij maken van de gemeente volgens planning loopt.

Terugblik 2022

De Transitievisie Warmte is in 2021 vastgesteld. Er zijn in 2022 geen ontwikkelingen geweest die het versneld herzien van de TVW noodzakelijk maken.

Vooruitblik 2023 en verder

Zie activiteitenoverzicht, hieronder.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

1. Doorlopen proces om te komen tot een herziene Transitievisie Warmte met als eindresultaat een herziene TVW, start in 2025
2. Monitoren: Bij afwijkingen van het tempo zullen we de plannen herzien en aanpassen.

Doel 2: Invullen regierol van de gemeente bij de verkenningen om te komen tot de uitvoeringsplannen om één vijfde van de woningen in Molenlanden in 2030 verduurzaamd te hebben. Als de gemeente ook daadwerkelijk de trekker is, regisseren wij het proces, als een andere partij of stichting dit wil doen, ondersteunt de gemeente en bewaakt zij het proces.

Terugblik 2022

Stichting Buurkracht is door ons gecontracteerd om samen met de kernen Bleskensgraaf en Giessenburg aan de slag te gaan om tot een door de kern gedragen warmteplan te komen. We ervaren dat starten moeilijk is en dat het opstellen van het plan op het tempo van de (betrokken) inwoners verloopt en dat laat zich lastig plannen.

Samen met KleurijkWonen is een startbijeenkomst gehouden met de inwoners van het pilotgebied gespikkeld bezit in Hoornaar. Dit heeft geresulteerd in een goed gesprek en gedachtewisseling met de aanwezige personen uit het pilotgebied. Gezamenlijk wordt bezien of er voldoende animo is om door te gaan met dit pilotgebied of dat opgeschaald wordt naar een groter deel van de kern.

Met diverse bedrijven op de bedrijventerreinen Bleskensgraaf en Giessenburg zijn de gesprekken gevoerd om de belangstelling te polsen en te stimuleren om een warmteplan te maken voor het bedrijventerrein. De gesproken bedrijven staan hier in beginsel positief tegenover en willen

dit graag bezien in het licht van het gehele bedrijventerrein. Bekeken is op welke manier we de verschillende bedrijven/bedrijventerreinen het beste kunnen bedienen. Hiervoor is een bedrijventerreinenaanpak opgesteld om dit verder op gang te kunnen helpen.

We hebben in 2022 een nadere bureaustudie gedaan naar de potentiële all-electric wijken die bij het proces van de totstandkoming van de TVW naar voren kwamen. Echter bleek dat de woningen in deze wijken niet in één keer gerealiseerd zijn en in een aantal gevallen de projectgebieden een totale bouwtijd hebben van nagenoeg 20 jaar. Dit maakt een bewustwordingsaanpak voor het vervangingsmoment van een ketel na ca. 15 jaar erg lastig in deze wijken, waardoor een alternatieve aanpak nodig is.

Vooruitblik 2023 en verder

We gaan in 2023 samen met inwoners, bedrijven en lokale partijen in de dorpen Giessenburg en Bleskensgraaf verder met we de verkenning voor hun kern/buurt/bedrijventerrein om te komen tot een uitvoeringsplan. In bedrijventerrein Arkel starten we in 2023 en 2024 met dezelfde verkenning. Dit duurt naar verwachting ongeveer 2 jaar. De verkenning geeft aan voor welke duurzame warmteoplossing draagvlak is, maar ook welke technische mogelijkheden er zijn en wordt er inzicht gegeven in de kosten. Via deze gezamenlijke route hopen we tot een gedragen en uitvoerbaar uitvoeringsplan te komen. Waarna er een gezamenlijk besluit genomen kan worden om deze te gaan uitvoeren. Vanaf 2025 staan de verkenningen voor de eerste buurten/kernen en bedrijventerreinen van de middellange termijn gepland om te starten. In deze fase komen meer buurten/kernen en bedrijventerreinen aan bod dan in de korte termijnfase en gaan er meer verkenningen en projecten tegelijk lopen.

In 2026 kan niet enkel meer een cv-ketel aangeschaft worden maar moet dit minimaal een hybride systeem (cv-ketel met warmtepomp) zijn. Voor

woningcorporaties geldt deze verplichting niet als er zicht is op de aanleg van een warmtenet binnen afzienbare tijd. Om tot dit zicht te komen moeten in 2023 aan de slag met een verdere verkenning naar de wenselijkheid en haalbaarheid voor de kernen waar een warmtenet kansrijk/semi-kansrijk is.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

1. Afronding verkenningen eind 2023 van: (1) Bleskensgraaf (kern + bedrijventerrein) en (2) Giessenburg (kern+ bedrijventerrein)
2. Pilot gespikkeld bezit in Hoornaar (gestart in 2022)
3. Aanpak potentiële all-electric woningen, nu met een gemeente brede aanpak op basis van energielabels A en B (gestart in 2022)
4. Start verkenningen in 2023 voor bedrijventerrein Arkel
5. Start verkenningen in 2025 in bedrijventerrein Gelkenes
6. Start verkenning in 2025 in dorpen Langerak en Oud-Alblas
7. Start nader onderzoek potentie warmtenetten in 2023 voor alle kernen waar een warmtenet als kansrijk is aangegeven in de Transitievisie Warmte.

Doel 3: Uitvoeren gebiedsuitvoeringsplannen (2024 en verder): starten van uitvoeringsprojecten van de verkenningskernen en/of buurten/bedrijventerreinen om de woningen en bedrijfsgebouwen aardgasvrij te maken of voorbereidingen daartoe te treffen. Denk hierbij aan realiseren van een collectieve Warmte Koude Opslag (WKO) met een duurzame warmtebron die de WKO voedt, zoals aquathermie bron of zonthermie bron en deze energie af geeft aan een buurtenergiesysteem/ warmtenet. Een ander voorbeeld is het breed uitrollen van individuele systemen zoals lucht-/bodem-warmtepompen. Het realiseren van een uitvoeringsplan duurt gemiddeld vier tot acht jaar afhankelijk van de grootte en complexiteit van het plan. Door te starten in gebieden waar we concrete kansen zien, werken we

stapsgewijs naar een aardgasvrije en duurzame gebouwde omgeving in onze gemeente.

Terugblik 2022

We hebben in 2022 gewerkt aan het hebben van de juiste instrumenten om de uitvoeringsstrategie voor het natuurlijk tempo gebied te kunnen starten, denk hierbij aan het opzetten van de Energiebesparingsabonnement (woningeigenaren kunnen het abonnement namelijk ook afsluiten om een overstap naar een niet-fossiele energiebron mogelijk te maken), het maken van een nieuwe website Duurzaamheid en de Handleiding woningverbetering.

Vooruitblik 2023 en verder

In 2023 gaan we inwoners en bedrijven actief informeren over de mogelijkheden voor een overstap naar een niet-fossiele energiebron met de Handleiding woningverbetering en de website. Ook informeren we ze over het aanbod voor het Energiebesparingsabonnement (en eventuele andere regelingen) wat mensen de mogelijkheid geeft om direct stappen te gaan maken in het verduurzamen van hun woning, zodat men hierin bewuste keuzes kan maken. De uitvoeringsplannen starten op z'n vroegst vanaf 2024.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

1. Vanaf 2024 starten met de uitvoeringsplannen in de dorpen Bleskensgraaf, Giessenburg en pilotgebied Hoornaar en daarnaast bedrijventerreinen Bleskensgraaf, Giessenburg en Arkel. (loopt door tot 2031)
2. Opstellen in 2023 van een uitvoeringsstrategie natuurlijk tempo gebied (2022 tot 2050).

Doel 4: Overall gerichte aanpak (met name gericht op bewustwording): Inwoners en bedrijven informeren en stimuleren tot het overgaan op alternatieve energiebronnen.

Terugblik 2022

Dit jaar zijn er stappen gemaakt in het leggen van de basis, zoals het opzetten van de Energiebesparingsabonnement, het maken van een nieuwe website en de Handleiding woningverbetering. Deze instrumenten bieden mensen een basis informatiebron voor als zij geënthousiasmeerd zijn door de 'overall gerichte aanpak' en ook daadwerkelijk stappen willen maken in het gaan verduurzamen van hun woning.

Vooruitblik 2023 en verder

Via verschillende mediabronnen, informatieavonden en -markten gaan we aandacht en informatie geven over de mogelijkheden voor het overstappen op duurzame energiebronnen en vragen we inwoners die dit al gedaan hebben naar hun ervaringen en om die te delen met de andere inwoners. Daarbij leggen we verbindingen met de collectieve (inkoop)acties en acties die het Rijk uitrolt zoals bijvoorbeeld de RREW.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

1. Opzetten en uitvoeren van een doorlopend aanpak gericht op bewustwording (tot 2050) voor onder andere het natuurlijk tempo gebied, met veel aandacht voor positieve voorbeelden en natuurlijke momenten.

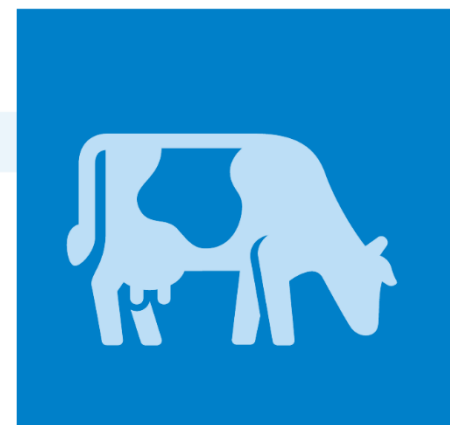

4.3 Benodigde extra middelen

Met de huidige vaste capaciteit weken we aan de 5-jaarlijkse actualisatie van de Transitievisie Warmte en monitoren we of deze eerder dan de 5 jaar cyclus geactualiseerd moet worden. Om aan alle activiteiten uitvoering te kunnen even is er additionele capaciteit nodig. Een deel van deze kosten worden gedekt door de aangekondigde Rijksmiddelen (eerste indicatie) voor de aankomende jaren. Daarnaast is er een gemeentelijke bijdrage nodig. De additionele activiteiten en de daarmee samenhangende kosten voor de komende 4 jaar zijn:

Personele kosten	2023	2024	2025	2026
Periodiek monitoren en herijken TVW	€ 0	€ 0	€ 55.000	€ 18.500
Verkenningfase en strategiefase	€ 182.000	€ 182.000	€ 218.400	€ 218.400
Uitvoeren gebieds-uitvoeringsplannen	€ 0	€ 254.800	€ 327.600	€ 327.600
Overall-aanpak	€ 62.500	€ 62.500	€ 62.500	€ 62.500
Nader onderzoek warmtenetten	€ 72.800	€ 72.800	€ 0	€ 0
Werkbudget	€ 307.500	€ 547.500	€ 612.500	€ 576.000
Totaal per jaar	€ 562.300	€ 1.057.100	€ 1.158.500	€ 1.122.000
Totaal	€ 3.899.900			

* In de tabel zijn enkel de kosten in beeld gebracht. De Rijksmiddelen en de dekking vanuit de Reserve Duurzaamheid zijn in het totaaloverzicht aan het eind van dit document inzichtelijk gemaakt en gelden voor zowel de RES, Warmtetransitie en Energiebesparing en kunnen niet rechtstreeks toegerekend worden aan de activiteiten uit deze hoofdstukken.

5. Klimaatadaptatie en bodemdaling

De opgave is om onze gemeente weerbaar te maken tegen het veranderende klimaat.

5.1 Ambitie

Molenlanden wil in 2050 een klimaatbestendige gemeente zijn. De Lokale Adaptatie Strategie (LAS) kent om dit te bereiken drie ambities:

1. De gemeentelijke organisatie handelt klimaat adaptief;
2. Inwoners en bedrijven bewuster maken van de risico's van extremer weer;
3. Actieve inwoners, bedrijven en organisaties hebben toegang tot kennis en financiële bijdrage om klimaat adaptief te kunnen handelen.

5.2 Voortgang

Doel 1: Klimaat adaptief handelen reguleren en borgen in gemeentelijk beleid.

Terugblik 2022

Klimaatadaptatie is als paragraaf opgenomen in het 'Handboek Duurzaamheid in Gebiedsontwikkelingen' evenals in de HIOR (Handboek Inrichting Openbare Ruimte) en wordt door de organisatie toegepast bij gebiedsontwikkelingen en civiele herontwikkelingen. Dit heeft een lerend effect op de organisatie. Daarnaast is in 2022 een ambtelijk Klimaatadaptatie overleg ingesteld waarbij diverse disciplines aansluiten om kennis te delen.

Vooruitblik 2023 en verder

Het Klimaatadaptatie overleg wordt voortgezet. Dit overleg is bedoeld voor bewustwording en om collega's te inspireren met voorbeeld projecten waar klimaatadaptatie ingebed wordt. Bij de op te stellen Omgevingsvisie brengen we klimaatadaptatie als belangrijk thema actief in.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024 2025 en 2026

1. Doorontwikkelen van het klimaat adaptief handelen via onder andere het Klimaatadaptatie overleg en verder borgen bij actualisering van beleidstukken en werkdocumenten.
2. Klimaat adaptief handelen inbrengen in de Omgevingsvisie en omgevingsplannen

Doel 2: Mee koppelkansen benutten voor een meer klimaat adaptieve buitenruimte en gebouwen.

Terugblik 2022

Bij de start van herontwikkelingsprojecten kijken we gericht of de buitenruimte (meer) klimaat adaptief ingericht kan worden. Voor de projecten Bleskensgraaf-West en Vertreklocatie Hoornaar is aan de hand van het 'Handboek Duurzaamheid in Gebieds-ontwikkelingen' een specifieke uitwerking gemaakt, een zogenaamd ambitiedocument specifiek voor het project met concreet te nemen maatregelen binnen het project. Daarnaast wordt er bij lopende projecten bekeken waar gestuurd kan worden op klimaatadaptatie. Bijvoorbeeld bij de Rietveld locatie in Noordeloos en Achter de Wetering in Giessenburg. Ook heeft Molenlanden in 2022 een aanvraag ingediend voor ontvangen van

impulsgelden. Daartoe hebben we een lijst opgesteld met gemeentelijke herontwikkelings- en buitenruimteprojecten waar klimaatadaptatie als extra element in kan/zal komen bij toekenning van de subsidie. Deze aanvraag ligt momenteel bij de regio.

Vooruitblik 2023 en verder

Door in overleg te gaan met collega's verkennen we actief of er relevante projecten zijn waar meekoppelkansen liggen voor klimaatadaptatie. We willen daarbij niet alleen inzetten op nieuwbouwprojecten, maar ook (nog meer) bij herinrichtingsprojecten van de openbare ruimte.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

1. We richten we ons primair op projecten in beginfase om te onderzoeken welke meekoppelkansen er liggen. Bij lopende projecten willen we daar waar mogelijk een financiële impuls geven waardoor het uitvoeren van klimaatadaptieve maatregelen in het project haalbaar worden.
2. Klimaatadaptief handelen inbrengen bij uitvoering van het Bomenplan.

Doel 3: Samen met partijen klimaat-risicodialogen voeren.

Terugblik 2022

In 2021 hebben we risico-dialogen met verschillende thema's georganiseerd. Naar aanleiding daarvan is het document risicodialogen gemeente Molenlanden opgesteld. De uitkomsten van deze onderdelen zijn meegenomen in het Regionale Adaptatie Strategie (RAS).

Vooruitblik 2023 en verder

Nu de risicodialogen zijn gevoerd en de uitkomsten bekend zijn worden deze meegenomen in de regionale adaptatiestrategie overleggen.

De risicodialogen zijn afgesloten met aanbevelingen. Met deze aanbevelingen gaan we in 2023 aan de slag. Zie doel 4 op de vooruitblik 2023 en verder voor voorbeelden.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

1. Participeren in het Regionale Adaptatie Strategie (RAS)

Doel 4: bewustwording en vaardigheden bij ambtenaren en bestuur vergroten.

Terugblik 2022

Mede door het 'Handboek Duurzaamheid in Gebiedsontwikkelingen' wordt de urgentie steeds meer gevoeld om op een andere manier naar gebiedsontwikkelingen te kijken. Of het hierbij nu gaat om het openbare gebied of de gebouwen voor allebei liggen er kansen om het anders en toekomstbestendiger te doen dan dat we tot voor kort deden. De vakteams die werken in het fysiek domein doen hier steeds meer kennis en inspiratie over op.

Vooruitblik 2023 en verder

We willen in 2023 een monitoringstool aanschaffen die telkens een actueel overzicht van het aantal in Molenlanden (en waar deze staan), hoeveel groen of juist hoeveel bestrating er ligt. De tool geeft de mogelijkheid om in te zoomen tot zelfs op perceelsniveau maar ook uit te zoomen op het gehele grondgebied van Molenlanden. Deze informatie geeft niet alleen goed inzicht, maar brengt ook de ontwikkelingen in beeld (meer of minder bomen en groen). Dit inzicht willen gebruiken om bijvoorbeeld te bepalen waar meer vergroening nodig is en om het gesprek met inwoners hierover te kunnen voeren.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

1. Aanschaf monitoringstool bomen en groen
2. Interne training, kennissessies en inspiratie bijeenkomsten (waar mogelijk te combineren met de veranderopgave van de omgevingswet).

Doel 5: Stimuleren en faciliteren van inwoners en organisaties in Molenlanden

Terugblik 2022

In de week van de Duurzaamheid op 17 t/m 24 september 2022 heeft het dorp Giessenburg een regenton actie gevoerd en aan de andere dorpen gevraagd om mee te doen. Bij deze actie konden inwoners tegen een zeer gereduceerd tarief een regenton te bestellen. Hier werd dankbaar gebruik van gemaakt. De gemeente Molenlanden heeft deze actie financieel ondersteund.

Vooruitblik 2023 en verder

De regio ontwikkelt materiaal dat we in 2023 kunnen gaan gebruiken om inwoners bewust te maken van groen en vergroenen.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

1. Meedoen aan regio acties om iedereen in de omgeving bewust te maken van de risico's.
2. Promoten en ondersteunen van initiatieven door inwoners en organisaties. Onder andere door middelen beschikbaar te stellen aan bewoners om hun woonomgeving klimaat adaptief te maken.

Doel 6: Door vertalen van calamiteitenplannen naar fysieke maatregelen

Terugblik 2022

In samenwerking met de Veiligheidsregio zijn er calamiteitenplannen opgesteld in geval van overstromingen.

Vooruitblik 2023 en verder

We denken graag mee met de Veiligheidsregio over eventuele benodigde maatregelen ten behoeve van deze calamiteitenplannen.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

1. Meedenken over maatregelen bij te veel risico's

5.3 Benodigde extra middelen

Met de huidige capaciteit kunnen we de activiteiten oppakken, behalve voor het actief informeren van onze inwoners over vergroenen. Naast personele lasten is werkbudget nodig voor de uitvoering van de activiteiten. Die kunnen we voor een deel dekken uit de reeds beschikbare middelen uit het duurzaamheidsbudget voor klimaatadaptatie (€ 105.000 per jaar). Voor het restant, dit is met name voor meer klimaat adaptieve buitenruimte te realiseren in de bij doel 2 genoemde projecten, is additioneel budget noodzakelijk.

Samenvattend zijn aanvullend de volgende middelen nodig:

Onderwerp	2023	2024	2025	2026
Personeelslasten	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0
Werkbudget	€ 117.000	€ 117.500	€ 35.000	€ 40.000
Totaal per jaar	€ 117.000	€ 117.500	€ 35.000	€ 40.000
Beschikbaar budget				
(Budget. Klimaatadapt.)	€ 105.500	€ 105.500	€ 0	€ 0
Totaal per jaar	€ 11.500	€ 12.000	€ 35.000	€ 40.000
Totaal		€ 98.500		

6. Circulaire Economie

6.1 Ambitie

Onze ambitie is een 100% circulaire economie in 2050. Dat betekent dat er in 2050 geen (rest)afval meer mag worden verbrand en dat al het afval dat desondanks toch ontstaat, als grondstof wordt teruggewonnen ten behoeve van hergebruik en recycling.

6.2 Voortgang

Doel 1: Het inzetten op circulariteit en afvalpreventie om afvalproducten te voorkomen.

Terugblik 2022

Er is een verkenning opgesteld welke mogelijkheden er zijn voor het nemen van afvalpreventiemaatregelen in onze eigen gemeentelijke organisatie. De uitkomst is dat er vooral kansen liggen rond de nieuwbouw van het gemeentekantoor in Bleskensgraaf.

Vooruitblik 2023 en verder

In 2023 maken we concreet welke afvalpreventiemaatregelen daadwerkelijk ingevoerd kunnen worden rond de realisatie van de nieuwe huisvesting in Bleskensgraaf.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

1. Uitwerken van afvalpreventiemaatregelen rond de realisatie van de nieuwbouw gemeentekantoor Bleskensgraaf (2023).

Doel 2: Met het invoeren van ‘omgekeerd inzamelen’ de hoeveelheid restafval laten dalen tot 100 kg (2025), Dit vertaalt zich in de volgende drie doelen:

1. **Grondstoffeninzameling verbeteren.**
2. **Restafvalinzameling reguleren.**
3. **Afval scheiden belonen.**

Terugblik 2022

In september 2022 hebben de regionale bestuurders moeten besluiten dat het variabel tarief (Diftar) voor restafval later ingaat, namelijk op 1 januari 2024. In 2022 zijn verschillende ondergrondse containers geplaatst. De restafvalcontainers en afvalbrengstations zijn voorzien van elektronische toegangscontrole systeem. Er is in 2022 een nieuw afvalbrengstation in Groot-Ammers gerealiseerd. Ook is dit jaar een nieuw Kringloopplein in Nieuw-Lekkerland geopend.

Vooruitblik 2023 en verder

1 oktober 2023 moet het systeem Diftar operationeel zijn. Tot 1 januari 2024 gaat Waardlanden 3 maanden proefdraaien. Daarna volgt regiobrede invoering van het omgekeerd inzamelen. In het verlengde hiervan wil Waardlanden nieuw inzamelbeleid voor luiers en ophalen voor groot grofvuil.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

1. Invoeren van en informeren over omgekeerd inzamelen

Doel 3: Stimuleren /faciliteren van circulaire initiatieven in Molenlanden

Terugblik 2022

Inwoners, stichtingen en bedrijven zijn actief om afval te hergebruiken. De gemeente ondersteunt deze initiatieven financieel.

Vooruitblik 2023 en verder

Zie activiteitenoverzicht, hieronder.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

1. Ondersteunen van de projecten Circulair Netwerk, zoals Korenet Recycling (= 2e Kans Bouwmaterialen depot in Groot-Ambers).
2. Ondersteunen van 'Oogstkaart' voor hergebruiken bouwmaterialen uit de Alblasserwaard.
3. Deelname aan het project 'Waarde in de Waard' (=verkenning naar kansen en voorbeelden van circulaire ketens in de regio).

6.3 Benodigde extra middelen

De investeringen voor het nieuwe afval- en grondstoffenbeleid zijn gedekt via de Algemene Reserve en afvalstofheffing. De bestaande middelen zetten we verder in voor het financieel ondersteunen van initiatieven. We werken de afvalpreventiemaatregelen voor de gemeentelijke organisatie bij overgang naar nieuwe huisvesting uit. We vragen een klein jaarlijks werkbudget om maatregelen te kunnen voorbereiden en invoeren.

Onderwerp	2023	2024	2025	2026
Werkbudget	€ 25.000	€ 17.500	€ 25.000	€ 25.000
Totaal per jaar				
Totaal		€ 92.500		

7. Thema-overstijgend: gedragsaanpassing, financiën en monitoring

7.1 Gedragsaanpassing

Achter de voordeur komen

Verduurzamen en anticiperen op klimaatveranderingen vraagt veel van de samenleving, ook in de gemeente Molenlanden. Van inwoners tot bedrijven, van sportverenigingen tot winkeliers, van agrariërs tot woningbouwverenigingen, iedereen wil, kan of moet er wat mee. Om de doelstellingen in 2030 en 2050 te kunnen behalen zijn duurzame stappen van al deze partijen noodzakelijk.

Houding en gedrag

Elke verandering begint bij een aanpassing van houding en gedrag. We hebben het dan over allerlei varianten van aanpassing in gedrag. Elk thema in dit uitvoeringsprogramma vraagt immers een eigen aanpak en heeft een eigen invulling en dynamiek. Ook worden verschillende doelgroepen aangesproken, met daarin een verscheidenheid aan gedrag. Het kan gaan om keuzes die inwoners maken in de privésfeer. Kies ik voor een warmtepomp, zonnepanelen of allebei? Of zet ik mijn verwarming een paar graden lager? Isoleer ik mijn gevel of neem ik een groen dak? Droog ik mijn kleding in de droger, buiten of op de verwarming? Van aansluiten op alledaagse dingen tot het stimuleren van investeringskeuzes op het juiste moment.

Als gemeente willen we achter de voordeur komen om houding en gedrag te kunnen beïnvloeden, gekoppeld aan natuurlijke beslismomenten van inwoners, verenigingen en bedrijven.

Actie brengt verandering

We informeren inwoners van en bedrijven in Molenlanden over wat er allemaal op hen af komt op het gebied van Duurzaamheid en Klimaat. Informatie is de basis voor verandering in houding en gedrag. Bij Molenlanden past dat we samen willen optrekken in het verduurzamen van de gemeente. Zien verduurzamen doet immers verduurzamen.

Daarbij hanteren we de volgende uitgangspunten:

1. Aansluiten: we willen aansluiten op waar inwoners en bedrijven mee bezig zijn en initiatieven stimuleren;
2. Bewustwording: we willen inwoners en bedrijven informeren/bewust maken dat voor de lange termijn opgave voor verduurzamen ander gedrag mogelijk, wenselijk en noodzakelijk is;
3. Positieve boodschap: we willen uitstralen dat ander gedrag en keuzes niet per definitie vervelend zijn of opgelegd worden, maar dat verduurzamen juist leuk en lonend kan zijn (als het makkelijk is én als het iets oplevert).

De verschillende transitithema's volgen een eigen aanpak. De projectleiders starten hun communicatieaanpak door per spoor o.a. doelgroep, natuurlijke beslismomenten, inzicht in aanbieders etc. te onderzoeken.

Terugblik 2022

De gemeentelijke website Duurzaam is in 2022 ingericht en gaat eind november live. Het is in eerste instantie bedoeld voor onze inwoners die op zoek zijn naar informatie over bijvoorbeeld wat je kunt doen om energie te besparen, de beschikbare subsidiemogelijkheden om te verduurzamen en wat je kunt doen om te vergroenen. Ook is het afgelopen jaar een huisstijl voor Duurzaamheid en Klimaat ontwikkeld,

dat zorgt voor herkenbaarheid op evenementen, website en in documenten.

We hebben in 2022 ook periodiek nieuwsbrieven uitgegeven om belangstellenden te informeren over belangrijke acties, activiteiten en bijeenkomsten over gebied van Duurzaamheid en Klimaat.

Vooruitblik 2023 en verder

We willen de website Duurzaamheid verder ontwikkelen en uiteraard actueel houden, zodat het echt een goede informatiebron is voor onze inwoners, verenigingen en bedrijven. Dit geldt ook voor het uitbrengen van onze digitale nieuwsbrief Duurzaamheid.

7.2 Financiën

Duurzaamheid en Klimaat kende/kent diverse financieringsbronnen:

- De rijksregelingen Energiearmoede en Nationaal Isolatieprogramma
- De te verwachten brede doeluitkeringen van het Rijk voor de Energietransitie
- Impulsgelden (Klimaatadaptatie)
- Reserve Duurzaamheidsprojecten
- Jaarbudget 2022 van € 1.485.000 (Raadsbesluit dec 2021)

Ad a:

Molenlanden heeft van het Rijk in 2022 een bedrag van € 450.000,= ontvangen voor de uitvoering van de regeling Energiearmoede. Dit bedrag wordt volledig ingezet voor het uitvoeren van de regeling. In 2023 gaat de nieuwe regeling Nationaal Isolatieprogramma open. We willen direct in 1e kwartaal een aanvraag indienen. Het eventueel toegekende budget zal volledig ten goede komen aan de doelgroep van de regeling.

Ad b:

Het Rijk heeft voor de jaren 2023 tot en met 2030 extra middelen beschikbaar gesteld voor de energietransitie en intensivering daarvan. De exacte bedragen/verdeelsleutel maakt het Rijk naar verwachting eind van het jaar bekend.

De volgende bedragen zijn een eerste indicatieve weergave op basis van de eerder toegepaste verdeelsleutel van het Rijk:

- 2023: € 728.471,-
- 2024: € 1.218.421,-
- 2025: € 1.757.221,-
- 2026: € 1.958.148,-

Mogelijk gaat het Rijk bedragen naar voren halen om de gemeente meer tegemoet te komen in 2023 en 2024. We hebben voortsnog bovenstaande bedragen aangehouden als dekking in dit Uitvoeringsprogramma.

Ad c:

Voor de Impulsregeling Klimaatadaptatie heeft het Rijk heeft 2,5 miljoen euro ter beschikking gesteld aan de klimaatregio A5H. De impulsgelden dienen uitsluitend voor water-gerelateerde (overstroming, wateroverlast) en droogte maatregelen en dekken een derde (1/3) van de kosten. Tweederde (2/3) moet gefinancierd worden door de werkregio zelf.

Molenlanden heeft in 2022 een aanvraag ingediend om aanspraak te maken op impulsgelden. Als de aanvraag worden gehonoreerd, dan zal dit direct ten goede komen aan klimaatadaptatieve maatregelen bij de bij de aanvraag aangegeven herontwikkelings- en buitenruimteprojecten in Molenlanden.

Ad d:

De reserve Duurzaamheidsprojecten kent nu een saldo van ca. € 1,25 miljoen. Dit bedrag zetten we als volgt in:

- Budget voor uitkeren subsidies Groen Daken (open einde regeling)
- Als dekkingsmiddel: € 600.000 (2023), € 400.000 (2024), € 250.000 (2025)

Ad e:

Als je alle verplichtingen en boekingen bij elkaar optelt, is het door de Raad beschikbaar gestelde budget voor het jaar 2022 nagenoeg op: er is medio oktober nog € 40.000 beschikbaar.

Overigens: we hebben € 293.839 aan Rijksmiddelen ontvangen in 2022. We hebben dit bedrag verrekend. Anders gezegd: de onttrekking in 2022 uit de A.R. is € 293.839 lager geworden t.o.v. het raadsbesluit van december 2021.

Vooruitblik 2023 en verder

Naast de Rijksmiddelen willen in 2023 de uitdaging aangaan om subsidies op Duurzaamheid en Innovatie binnen te halen. We denken bijvoorbeeld aan een aanvraag uit het Plattelandsontwikkelingsfonds. Mogelijk kunnen we daarbij verbinding leggen tussen dit Uitvoeringsprogramma en het op te stellen Uitvoeringsprogramma Landelijk Gebied. Het werven van middelen van derden vergt een expertise die we niet in huis hebben. We willen deskundigheid aantrekken om financiering door derden voor elkaar te krijgen.

Voor het volledige financieel overzicht van dit Uitvoeringsprogramma verwijzen wij naar de tabel van hoofdstuk 8.

7.3 Monitoring

Voor de thema's energie, klimaatadaptatie, warmte en circulaire economie hebben wij in dit uitvoeringsprogramma verschillende doelstellingen geformuleerd.

Om de voortgang van de doelstellingen te kunnen monitoren zijn er in het Uitvoeringsprogramma 2022-2025 per doelstelling één of meerdere indicatoren gekoppeld. In de bijlage staan deze indicatoren aangegeven. Voor de monitoring zijn de beschikbare gegevens van 2016 t/m 2021 gebruikt. Op de volgende pagina vatten we visueel samen wat deze monitoring laat zien. We verwijzen graag naar de bijlage voor meer uitleg, toelichting en specificatie.

Wij hebben daarnaast CE-Delft gevraagd het uitvoeringsprogramma door te rekenen en het effect te bepalen op de uitstoot van broeikasgassen in de gemeente. Het uitvoeringsprogramma bestaat met name uit maatregelen die gericht zijn op het verduurzamen van de gebouwde omgeving. Dit past ook bij de rol van een gemeente om de lokale energietransitie te trekken. Deze sector is goed voor 18% van de totale broeikasgasemissies in Molenlanden. Uit de verkenning van CE-Delft blijkt dat de sectoren landbouw en mobiliteit met 44% en 30% grotere veroorzakers van emissies zijn. Zij hebben daarmee grotere potentie voor CO₂-reductie, maar tegelijkertijd past daarbij wel de kanttekening dat de invloed van de gemeente soms beperkt is. Bij mobiliteit bijvoorbeeld, maakt de provincie keuzes rond openbaar vervoer en wordt de hoge uitstoot deels veroorzaakt door Rijkswegen. Het rapport concludeert dat we met de huidige maatregelen uit het uitvoeringsprogramma de CO₂-reductiedoelstellingen voor 2030 (49%) en 2050 (95%) niet halen.

Het rapport is ook als bijlage bij deze actualisatie van het Uitvoeringsprogramma gevoegd en voorzien van aanbevelingen hoe hieraan opvolging te geven. We verwachten dat met name het

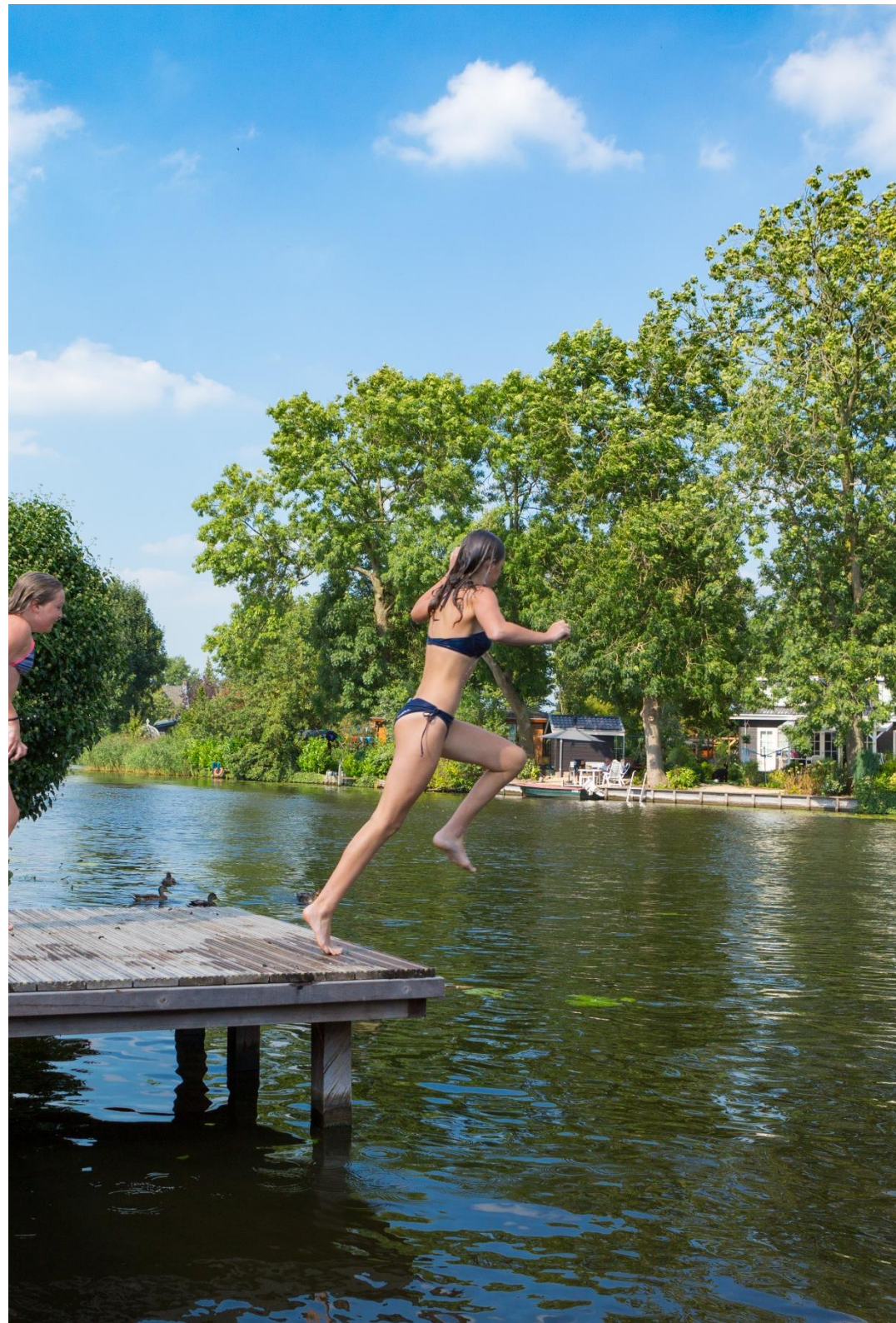
Gebiedsplan Veenweide en het nog op te stellen Uitvoerings-programma Landelijk Gebied een duidelijke bijdrage (gaan) leveren aan de CO2-reductiedoelen.

Activiteitenoverzicht 2023, 2024, 2025 en 2026

1. Doorontwikkeling, beheer en redactie website Duurzaamheid Molenlanden.
2. Via (social) media inspirerende voorbeelden delen op Duurzaamheid en Klimaat, initiatieven belichten en acties onder de aandacht brengen.
3. Periodiek uitbrengen digitale nieuwsbrief Duurzaamheid Molenlanden.
4. Verkenning van subsidies op provinciaal, landelijk en Europees niveau voor Duurzaamheid en Klimaat en op basis van de uitkomst subsidies aanvragen.
5. Gedetailleerd monitoren van de voortgang en meten aan de hand van KPI's

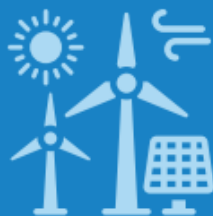
7.3 Benodigde extra middelen

Onderwerp	2023	2024	2025	2026
Personeelslasten	€ 88.000	€ 88.000	€ 88.000	€ 88.000
Werkbudget	€ 25.500	€ 25.500	€ 25.500	€ 25.500
Totaal per jaar	€ 113.500	€ 113.500	€ 113.500	€ 113.500
Totaal	€ 454.000			

GEMEENTE MOLENLANDEN

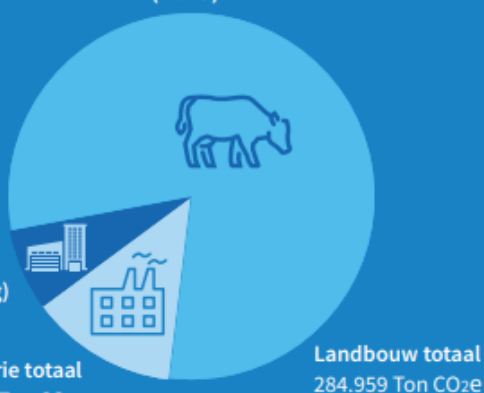
Overzicht en voortgang van de monitoringsindicatoren van het Uitvoeringsprogramma Duurzaamheid en Klimaat

HERNIEUWBARE ENERGIE

20,8% van de elektriciteit wordt duurzaam opgewekt (2020)

UITSTOOT BROEIKASGASSEN BIJ BEDRIJVEN (2019)

AARDGASVRIJE HUIZEN

0,6% van de woningen is volledig aardgasvrij (2020)

Overige bedrijven totaal
(uit gebouwde omgeving)
25.562 Ton CO₂e

Industrie totaal
46.272 Ton CO₂e

Landbouw totaal
284.959 Ton CO₂e

ENERGIE

AARDGAS VERBRUIK BIJ WONINGEN EN BEDRIJVEN

Jaarlijks neemt het aardgasverbruik bij woningen en bedrijven langzaam af

VERBRUIK BEDRIJVEN EN INSTELLINGEN TOTAAL (2020)

14,2 miljoen m³

VERBRUIK WONINGEN
TOTAAL (2020)
24,2 miljoen m³

WARMTE

KLIMAATADAPTATIE

HITTESTRESS EN VERKOELING

Bij 32% van de gebouwen is de afstand tot een koele plek meer dan 300 meter (2021)

BUURTEN MET MINDER DAN 20% GROENOPPERVLAKTE (2020)

IHC-Kinderdijk

18,32%

Nieuw-Lekkerland Noord

5,74%

Industriegebied-Dorp (Nieuw-Lekkerland)

13,67%

Bedrijventerrein Arkel-Zuid

10,03%

CIRCULAIR

HUISELIJK RESTAFVAL

Doelstelling: met het invoeren van 'omgekeerd inzamelen' de hoeveelheid restafval per inwoner laten dalen tot 100 kg in 2025

Zowel in 2020 en 2021 was het restafval boven de 200 kg per inwoner

8. In

Additionele kosten uitvoeringsprogramma		2023		2024		2025		2026		Totaal per thema
		Personele kosten	Werkbudget	Personele kosten	Werkbudget	Personele kosten	Werkbudget	Personele kosten	Werkbudget	
Energie	Energiebesparing									
	Inwoners	€ 464.800	€ 97.500	€ 428.400	€ 45.000	€ 428.400	€ 45.000	€ 428.400	€ 45.000	
	bedrijven	€ 0	€ 102.441	€ 0	€ 102.441	€ 0	€ 102.441	€ 0	€ 102.441	
	SUBTOTAAL	€ 664.741		€ 575.841		€ 575.841		€ 575.841		€ 2.392.264
	RES									
	RES 2.0	€ 138.000	€ 125.000	€ 138.000	€ 25.000	€ 138.000	€ 25.000	€ 138.000	€ 25.000	
	Zon	€ 72.800	€ 50.000	€ 72.800	€ 50.000	€ 72.800	€ 50.000	€ 72.800	€ 50.000	
	Wind	€ 0	€ 80.000	€ 0	€ 80.000	€ 0	€ 80.000	€ 0	€ 80.000	
	Innovatie	€ 27.300	€ 50.000	€ 27.300	€ 50.000	€ 27.300	€ 50.000	€ 27.300	€ 50.000	
	Bewustwording	€ 161.000		€ 161.000		€ 161.000		€ 161.000		
	SUBTOTAAL	€ 704.100		€ 604.100		€ 604.100		€ 604.100		€ 2.516.400
	Warmte									
Periodiek monitoren / herijken TV Warmte						€ 55.000		€ 18.500		
Verkenningsfase en strategiefase	€ 182.000	€ 155.000	€ 182.000	€ 55.000	€ 218.400	€ 155.000	€ 218.400	€ 155.000		
Uitvoeren gebiedsuitvoeringsplannen			€ 254.800	€ 340.000	€ 327.600	€ 340.000	€ 327.600	€ 340.000		
Overall aanpak (met name bewustwording)		€ 62.500		€ 62.500		€ 62.500		€ 62.500		
Nader onderzoek warmtenetten	€ 72.800	€ 90.000	€ 72.800	€ 90.000						
SUBTOTAAL	€ 562.300		€ 1.057.100		€ 1.158.500		€ 1.122.000		€ 3.899.900	
Rijksbijdrage thema Energie (eerste indicatie)										
SUBTOTAAL	-€ 728.471		-€ 1.218.421		-€ 1.757.221		-€ 1.953.148		-€ 5.657.261	
Klimaat	Klimaatadaptatie									
	Meekoppel kansen		€ 100.000		€ 100.000		€ 0		€ 0	
	Klimaat risico dialogen									
	Interne bewustwording		€ 7.000		€ 0		€ 0		€ 0	
	Stimuleren en faciliteren		€ 0		€ 7.500		€ 25.000		€ 25.000	
	Monitoring		€ 10.000		€ 10.000		€ 10.000		€ 10.000	
	Van calamiteiten naar fysieke maatregelen								€ 5.000	
	Beschikbaar budget		-€ 105.500		-€ 105.500					
SUBTOTAAL	€ 11.500		€ 12.000		€ 35.000		€ 40.000		€ 98.500	
Circulair	Circulaire Economie									
	Uitwerking preventiekansen Molenlanden		€ 25.000		€ 17.500		€ 25.000		€ 25.000	
SUBTOTAAL	€ 25.000		€ 17.500		€ 25.000		€ 25.000		€ 92.500	
Algemeen	Thema overstijgende kosten									
	Adviseur bewustwording	€ 88.000		€ 88.000		€ 88.000		€ 88.000		
	Centraal digitaal platform		€ 8.000		€ 8.000		€ 8.000		€ 8.000	
	Monitoring		€ 17.500		€ 17.500		€ 17.500		€ 17.500	
SUBTOTAAL	€ 113.500		€ 113.500		€ 113.500		€ 113.500		€ 453.998	
Beschikbaar Duurzaamheidsreserve			-€ 600.000		-€ 400.000		-€ 250.000		€ 0	
	SUBTOTAAL	-€ 600.000		-€ 400.000		-€ 250.000		€ 0		-€ 1.250.000
Totaal	TOTAAL PER JAAR	€ 752.670		€ 761.620		€ 504.720		€ 527.293		
								Totaal:		€ 2.546.300

9. Bijlagen

1. Verkenning klimaatbeleid gemeente Molenlanden - CO2 effecten van het uitvoeringsprogramma Duurzaamheid en Klimaat (Rapport CE Delft)
2. Monitoringsrapportage Uitvoeringsprogramma Duurzaamheid en Klimaat (Rapportage OZHZ)

